

ROTTERDAM, FOTO'S KIJKEN

Het is een flinke stapel: de boeken over mijn geboortestad Rotterdam, deels geërfd van mijn moeder. Ik zag er het licht, en door het licht andere mensen en dingen. Het schrijven-met-licht, dat is: fotografie, was al uitgevonden. Mijn ene grootvader deed al aan die hobby. Ik zie nu zelfs het verleden van vóór mijn geboorte door de vele foto's in die boeken en bundels.

Eén van de werkjes is van de heren H.A. Voet, A. Tak, *Groeten uit Rotterdam-West. Oude Westen, Middelland, Nieuwe Westen, Dijkzicht*. (1985). Op elke bladzijde een zwart-witfoto met een informatief onderschrift. Ik wist, dat de nieuwbouw ten westen van de Coolsingel eerder nog op het gebied van Delfshaven werd uitgevoerd. De strook grond tussen de Beukelsdijk en de spoorbaan – daar woonden we vanaf de jaren Dertig – behoorde oorspronkelijk tot Overschie, lees ik nu. Er lagen boerderijen langs sloten in een op de beelden troosteloos landschap. Het Jagthuis was een monumentale boerderij. Ze moest wijken voor onze Jagthuisstraat, niet met –ch-.

Wat heb ik echt te vertellen vanuit mijn vervagende ervaringen van het leven daar? De vele foto's roepen een en ander op. Weinige beelden herken ik, want ze zijn van vóór mijn tijd. Na 1932 duurde het nog wat jaren, dat anderen me aan de hand meenamen naar “de stad”. Dat was voor mensen aan de Beukelsdijk en zijstraten wat nu de “city” heet: de driehoek tussen de Coolsingel, de Goudse Singel en de Maas.

Op de kopie van de *Tabula Roterodami novissima*, de allernieuwste kaart van Rotterdam, wordt geen datum vermeld. Deze kaart en een topografische prent van mijn geboortestad hangen op de muur achter mijn computerscherm. Links waar nu de Lijnbaan is en rechts waar het Maasstation ooit lag dartelen op de prent engeltjes of cupidootjes. De associatie met de Duitse vliegtuigen boven de binnenstad van 14 mei 1940, even na één uur is schrijnend. In onze buurt werd het op die zonnige dag donker. Hoe vaak heb ik niet door de kale binnenstad naar het Maasstation gelopen of naar de boot voor Nijmegen die daar vlakbij lag. Overal geluid van heipalen, plankenpaden over het zand.

In de loop van mijn tachtig jaren zijn de eigen ervaringen fragmentjes in een weidser en dieper geschiedbeeld geworden. Onze jeugd was een momentje op een heel klein vlekje in een oorlog die tot in de Stille Oceaan en Noord-Afrika reikte. Die verstrengeling van eigen kleine ervaringen met kennis van de Grote Geschiedenis blijft boeien. Verhalen op de site van de Rotterdamse familie Engelfriet en die van Rijkerkerk kunnen niet blijven bij ieders kleine herinneringen. Wel is waar: we wisten toen nauwelijks iets van wat er buiten ons wereldje gebeurde.

Mij valt op, hoe vele inzenders het laten bij hun kleine herinneringen. Ik zou b.v. eens willen horen: wie weet nog iets van de jaren na de bevrijding? Over de Beukelsdijk bewogen zich vroeg in de morgen en in de namiddag drommen arbeiders van en naar de havens in de richting Schiedam. Aanvankelijk lopend, enkelen fietsend. En een ander beeld hangt me bij: vanuit het havengebied werden door een soort cowboys hele kudde vee naar het abattoir (uit Argentinië?) gedreven. Er waren geen vrachtwagens om de koeien te vervoeren.

Met een veel jongere nichtje schreef ik een stukje familiegeschiedenis: “Van Brabant naar Rotterdam”. Neven en nichten vertelden een en ander: veel of weinig. Tweemaal kwamen we bij elkaar.

Mijn grootouders – van moederskant - vestigden zich nog vóór 1900, komend uit West-Brabant, in de straten met heiligennamen Maria en Joseph bij de Kruiskade. De uitbreiding begon over de Westersingel en de Gouvernestraat heen. Men verhuisde nog al eens. Grootvader begon een houtzagerij in de Josephlaan en die heeft voorzien in balken en planken voor de huizenbouw, verder in Middelland en rond de Beukelsdijk. Hoe de buurt de houtzagerij verdragen hebben, is nu een raadsel. Het werden deels fraaie wijken met de Heemraadsingel, Mathenesserlaan, Graaf Florisstraat, Middellandstraat. Nog ziet men tal van fraaie elementen in de huizen. Er verzezen zelfs herenhuizen. De trouwende familieleden verspreidden zich geleidelijk van het Oude Westen naar het Nieuwe Westen, en zelfs naar Mathenesse over de Schie. Daar was in 1843 het tweede grote bombardement. Wat klein leek het grondoppervlak van het huis, waar familie gewoond had. Onze straten bij de Beukelsdijk vormden een middenstandsbuurt. Herman Pieter de Boer woonde er, iets verder op Maarten Toonder.

Zij kwamen uit een gebied met landbouw en ambachten: de kleigronden van West-Brabant. Het alledaagse leven én de zon-en-feestdagen waren opgesierd met katholieke cultuur. De kerkgenootschappen bouwden in Rotterdam tussen de huizen en winkels het ene kerkgebouw na het andere met scholen en patronaatsgebouwen in westelijke richting. De volkskerken trokken op zondagmorgen uur na uur drommen mensen: katholieken, diverse gezindten van protestantse snit. Er hebben vele klokken geluid. Men vierde geen Kerst, Goede Week en Pasen – het wás Pasen enzovoort. De sociocultuur van rooms Brabant leefde nog minstens twee generaties door, zelfs in een stad.

Opvallend is de wisseling van beroepen in onze familie. De oudere generaties waren ambachtsslui, onze generatie kwam in het onderwijs, de sociale sectoren: maatschappelijk werk, ziekenzorg, handel. Enkele haalden academische titels.

De foto's in het boekje zijn vaak “ansichtkaarten” door mensen verzonden met op resterende ruimtes wit handgeschreven mededelingen. Op een foto twee meisjes met lange witte schort over lang jurkje, eentje met hoedje. Mijn zussen en nichtjes hadden stevast een strik in het haar, een vage “link” naar de betwiste hoofddoek. In christelijke kerken droegen vrouwen in de dienst ook een hoed. Mannen met hoed of pet: het sociale onderscheid. ‘n Vrouw met kinderwagen, mannen met een stootkar, een sleperswagen met kleinere voorwielen om gemakkelijker te

draaien. Soms een koetsje. Mankracht en paardenkracht. De bestrating bestond uit zogeheten kinderkopjes, zware stenen uit een groeve in Noorwegen door de stad aangekocht. Dat alles op één van de vele bruggetjes in de stad met fraaie lantaarns. De Maasbrug zag in de spitsuren zwart van de fietsers.

Op de volgende foto een R.K. Weeshuis in neogothische stijl aan de West-Kruiskade uit 1902. Mijn vader zal na de vroege dood van zijn moeder daar geweest zijn. Ik heb een groepsfoto van de weesjongens geflankeerd door twee broeders in zwarte toog. De knaapjes hebben allemaal hetzelfde eveneens zwarte pakje met wit kraagje en een kort geschoren kopje erboven. Op de foto van het gezin thuis was het precies zo. De kinderen waren letterlijk “individuen”: dat betekent, dat ze volstrekt inwisselbare exemplaren van Het Kind waren. Zeker waren ze ook nog eens “persoon” in strikte zin. In christelijke kringen werd besef van geweten en zelfs zondebesef bijgebracht. Maar waarschijnlijk kregen velen een goedwillende en volgzame persoonlijkheid. Dat alles was meer burgerlijke dan kerkse cultuur. De kerk was seculier: zij behoorde tot de wereld van zondag-en-alledag. Op de gezinsfoto van het gezin van mijn grootouders lijkt er wel iets van affectie, maar wie mijn vader was naast zijn twee broers? Dezelfde zwarte pakjes pakjes en geraserde kopjes. Zus had haar strik. Eén vertrok al vóór de oorlog naar Amerika, de ander stierf in de hongerwinter.

De bejaarden van het instituut aan de Kruiskade verhuisden in 1906 naar de Oostervantstraat. Ik was er eens met mijn vader. We passeerden ramen met oude vrouwtjes. Ze deden denken aan de grootmoeder van Roodkapje. Grootvader zat aan een lange tafel, houten vloer tussen andere mannen. Trieste herinnering. Maar is het nu beter? In ieder geval waren het de kerken die een groot deel van de zorg voor wezen, zieken en bejaarden organiseerden. En waar vooral religieuze vrouwen en mannen onbetaald hun dagelijkse werk deden.

De foto van het Sint Antoniusgesticht aan de Nieuwe Binnenweg roept herinneringen op. De oudste oom was al vanaf zijn zeventiende gehandicapt geraakt. Het was gebeurd in 1918, toen nog eens miljoenen mensen in Europa ziek werden en vele stierven. En dat na de Grote Oorlog, kort vóór de Tweede. We volgden zijn leven vele jaren lang. Als zoon van een timmerman had hij een werkplaatsje in de kelder. Ondanks zijn motorische handicaps kon je bij Oom Jan hout laten bewerken. De verzorging was weer het werk van tientallen vrouwelijke religieuzen, onbetaald en met weinig vrije tijd.

Bedenk wel: snelle kiekjes van spelende kinderen, in straat, speeltuin, dierentuin en op het strand waren er nauwelijks. Ander leven dan op de klassenfoto en in het atelier van de fotograaf te zien is is goeddeels verborgen gebleven. Onze kleinkinderen hebben nu albums en bestanden op de pc vol vrolijke en zelfbewuste lijven en gezichtjes. Zeer treffend, op menige foto op straat door een vakman genomen staan onvoorstelbare hoeveelheden kinderen. Ze staan al rijen dik opgesteld, wachtend op de fotograaf, totdat die onder zijn doek kroop om door de zoeker te kijken en af te drukken. Soms telt men gemakkelijk honderd kinderen. Of was het niet andersom bij die foto's? De fotograaf komt met zijn wagen met een grote camera, een fors statief, de doos met glasplaten naar een interessant punt. Het duurt wel even voor de man uitgesteld heeft. De toeschouwers stromen toe: jong en oud. Zij kijken naar de fotograaf. Maar ze zijn ook weer object van de fotomaker. Ze drommen niet om hem heen, maar houden afstand. Er zal wel geen politieman, helm en snor opgetreden hebben.

Vele foto's sla ik over, al zijn de straten bekend en kleven er wel herinneringen aan. Op het Burgemeester Meineszplein staat een bus gekiekt. Daar was in de oorlog een schuilkelder: een soort grafheuvel afgedekt met graszoden. Wie bij luchtalarm op straat was, kon daar schuilen. De tram was Lijn 9, in onze jeugd Lijn 1, een enkele wagen. Zo'n vehikel ziet men nog als Lijn 10 als toeristenattractie én in het Openluchtmuseum. Van de kiosk daar vertelde ik al? Ik kocht er *De Leeuw van Vlaanderen* van Henri Conscience. De meester van de zesde klas las op zaterdag van elf tot twaalf over de strijd tussen de Vlamingen en de Fransgezinden. Ik begreep de overeenkomst van ons vaderlanders en de NSBers.

Op een schoolfoto telt men al gauw meer dan veertig kinderen, allemaal met de armen over elkaar en mondje dicht. De platen van de vaderlandse geschiedenis of de natuur tegen de wanden. Ieder kreeg zijn schoolfoto: op de bank vóór een schoolplaat, de kroontjespen in de hand, schrijver in de dop.

Er zijn foto's van de spoorwegovergang. Vlakbij, aan het eind van de Essenburgsingel was er een braakliggend stukje grond: Het Landje, het speelterrein voor onze buurt. In de oorlog kwamen daar houten barakken voor de Duitse soldaten. Later verrees er een flat. Daaraan kleven tragische sterfgevallen van enkele mij bekende mensen: een moord op een kind door een winkelier in het gebouw, de zelfmoord van de vader die het verdriet nooit verwerkte, een geniale vriend en een docent. Bij de kapper klaagde mevrouw tegen volwassen klanten over de ziekte van haar man. Die knipte me voor vijf cent.

Op pagina 109 een fraai herenhuis met dito zonneschermen. Was dat niet een adres van de Sicherheitsdienst of andere Duitse instantie? De mensen spraken van arrestaties en martelingen die daar plaats vonden. Engelse jagers bestookten eens het pand. Het lag niet ver van de Elisabethkerk in de Mathenesserlaan. Een misdienaartje werd geraakt, één van de vele burgerdoden her en der in die jaren. De foto op pag. 115 corrigeert me: dát was het beruchte nazipand.

Ik blader en peins maar verder in andere boeken. Het is steeds die cesuur tussen vóór en na de oorlog. En die onontwarbare menging van herinnering en historie.

[Terug](#)